

BILINGV BOLALARDA LINGVOMADANIY TAFAKKUR VA TIL ONGNING SHAKLLANISH XUSUSIYATLARI

Navro`zaxon Matxoliqova Maxamadsidiqovna

Riga Nordic Universiteti, o`qituvchisi

matxoliqova89@gmail.com, +998916573453

Annotatsiya

Mazkur ilmiy tezisdagi bilingv bolalarda lingvomadaniy tafakkurning shakllanishi, til ongining rivojlanish jarayoni hamda ikki tillilikning psixolingvistik xususiyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, bilingv muhitda voyaga yetayotgan bolalarning nutq faoliyati, semantik tafakkuri va madaniy identifikatsiyasiga ta'sir etuvchi omillar ilmiy asosda yoritiladi. Tadqiqot davomida til va madaniyatning o'zaro bog'liqligi, bilingv bolalarning kommunikativ faoliyatida assotsiativ tafakkurning roli hamda milliy qadriyatlarning til ongidagi aks etish mexanizmlari ochib beriladi.

Kalit so'zlar: bilingvizm, til ongi, lingvomadaniyat, psixolingvistika, tafakkur, semantik tizim, milliy qadriyat, kommunikatsiya, assotsiativ tafakkur.

Kirish

XXI asrda globallashuv jarayonlarining jadallashuvi natijasida ikki yoki undan ortiq tillarda muloqot qiluvchi insonlar soni ortib bormoqda. Ayniqsa, bolalarning erta yoshdan bir necha tilni o'zlashtirishi bugungi jamiyatning muhim lingvistik va ijtimoiy hodisalaridan biri hisoblanadi. Bunday sharoitda voyaga yetayotgan bolalar bilingv bolalar deb yuritiladi. Ularning til ongida ikki xil til tizimi va ikki madaniyatning parallel ravishda shakllanishi kuzatiladi.

Til inson tafakkurining asosiy vositasi sifatida borliqni idrok qilish, fikrni shakllantirish va ijtimoiy tajribani uzatishda muhim rol o'ynaydi. Har bir xalqning tili uning milliy mentaliteti, qadriyatlari va dunyoqarashini o'zida mujassamlashtiradi. Shu sababli bilingv bolalarda til bilan bir qatorda lingvomadaniy tafakkur ham rivojlanadi.

Bugungi kunda psixolingvistika va lingvomadaniyatshunoslik fanlarida bilingv bolalar til ongini o'rganish dolzarb ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Chunki ikki tilli muhit bolaning nafaqat nutqiga, balki tafakkuri, hissiyoti va ijtimoiy moslashuviga ham ta'sir ko'rsatadi.

Bilingvizm va uning psixolingvistik mohiyati

Bilingvizm — insonning ikki tilda muloqot qila olish qobiliyatidir. Tilshunoslikda bilingvizm tabiiy va sun'iy turlarga bo'linadi. Tabiiy bilingvizm bola ikki tilli oilada yoki ko'p tilli jamiyatda voyaga yetganda shakllanadi. Sun'iy bilingvizm esa tilni maxsus ta'lim jarayonida egallash orqali yuzaga keladi.

Psixolingvistik nuqtai nazardan bilingvizm inson tafakkurining murakkab modeli hisoblanadi. Bilingv bolalar ongida ikki tilning:

- fonetik;
- grammatik;
- leksik;
- semantik tizimlari

bir vaqtning o'zida faoliyat yuritadi.

Bu esa ularning kognitiv rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotlarga ko'ra, bilingv bolalarda:

- xotira hajmi kengroq;

- diqqatni boshqarish qobiliyati kuchliroq;
- mantiqiy fikrlash faolroq bo'ladi.

Shuningdek, ular kommunikativ vaziyatga tez moslasha oladi va madaniyatlararo muloqotda yuqori faollik ko'rsatadi.

Til ongi va lingvomadaniy tafakkur

Til ongi insonning voqelikni til vositasida qabul qilishi va qayta ishlash jarayonidir. Inson har bir tushunchani ma'lum til birliklari orqali anglaydi. Shu sababli til ongining shakllanishida madaniy muhit muhim o'rin tutadi.

Lingvomadaniy tafakkur esa til va madaniyatning o'zaro integratsiyasi natijasida yuzaga keladigan tafakkur shaklidir. Har bir xalqning:

- urf-odatlari;
- qadriyatlari;
- tarixiy tajribasi;
- milliy dunyoqarashi

til orqali ifodalanadi.

Masalan, o'zbek xalqining "mehmondo'stlik", "hurmat", "baraka" kabi tushunchalari til birliklarida faol aks etadi. Bunday tushunchalar bilingv bolalar ongida ham muhim assotsiativ mazmun kasb etadi.

Bilingv bolalarda ikki madaniyatning parallel shakllanishi ularning dunyoqarashini kengaytiradi. Ular turli madaniy me'yorlarni qabul qilishga moyil bo'lib, kommunikativ moslashuvchanlikka ega bo'ladi.

Bilingv bolalarda semantik tafakkurning rivojlanishi

Semantik tafakkur insonning soʻz va tushunchalar oʻrtasidagi maʼnoviy bogʻlanishlarni anglash qobiliyatidir. Bilingv bolalarda ushbu jarayon ikki til asosida rivojlanadi.

Masalan, “uy” va “home” tushunchalari bir-biriga yaqin boʻlsa-da, ular turli madaniy assotsiatsiyalarni yuzaga keltiradi. Oʻzbek tilidagi “uy” tushunchasi:

- oila;
- qarindoshlik;
- milliy qadriyatlar;
- mehr

bilan bogʻlansa, ingliz tilidagi “home” koʻproq:

- qulaylik;
- mustaqillik;
- shaxsiy hudud

tushunchalari bilan bogʻlanadi.

Bu holat til va madaniyatning uzviy bogʻliqligini koʻrsatadi. Bilingv bolalarda har bir til alohida semantik maydon hosil qiladi. Shu sababli ular bir tushunchani turli madaniy nuqtai nazardan idrok etish imkoniyatiga ega boʻladi.

Milliy qadriyatlarning til ongida aks etishi

Milliy qadriyatlar til orqali avloddan avlodga uzatiladi. Ayniqsa, oilaviy tarbiya jarayonida bola milliy mentalitetni til vositasida oʻzlashtiradi.

Oʻzbek tilidagi:

- “non”;
- “duo”;
- “ota”;
- “mahalla”

kabi tushunchalar chuqur milliy-madaniy mazmunga ega.

Masalan, “non” tushunchasi o‘zbek xalqida:

- rizq;
- baraka;
- muqaddaslik;
- hurmat

timsoli hisoblanadi.

Boshqa tillarda esa ushbu tushuncha oddiy oziq-ovqat nomi sifatida qabul qilinishi mumkin. Shu sababli bilingv bolalarda ayrim tushunchalarning emotsional va madaniy qiymati har xil darajada shakllanadi.

Bu esa ularning til ongida milliy-madaniy tafakkurning mavjudligini ko‘rsatadi.

Bilingvizmning ijtimoiy ahamiyati

Bugungi kunda bilingvizm xalqaro kommunikatsiya va madaniyatlararo aloqalarning muhim omiliga aylangan. Ikki tilli bolalar:

- xorijiy madaniyatlarni tezroq o‘zlashtiradi;
- yangi kommunikativ muhitga oson moslashadi;
- ijtimoiy faolligi yuqori bo‘ladi.

Shuningdek, bilingvizm:

- tolerantlikni rivojlantiradi;
- madaniy tafakkurni kengaytiradi;
- global dunyoqarashni shakllantiradi.

Ammo ayrim hollarda noto‘g‘ri tashkil etilgan ikki tilli muhit:

- interferensiya;
- til aralashuvi;
- grammatik xatolar

kabi muammolarni ham yuzaga keltirishi mumkin.

Shu bois bilingv bolalarni tarbiyalashda pedagogik va psixologik yondashuvlar muhim ahamiyatga ega.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, bilingv bolalarda lingvomadaniy tafakkur va til ongining shakllanishi murakkab psixolingvistik jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayon ikki til va ikki madaniyatning o‘zaro ta’siri asosida rivojlanadi. Bilingvizm bolaning tafakkuri, kommunikativ qobiliyati va semantik dunyoqarashini boyitadi.

Til orqali bola nafaqat yangi so‘zlarni, balki ma’lum xalqning madaniyati, qadriyatlari va mentalitetini ham o‘zlashtiradi. Shu sababli bilingv bolalar til ongini o‘rganish zamonaviy psixolingvistika va lingvomadaniyatshunoslikning eng dolzarb yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Леонтьев А.А. **Психоллингвистика**. – Москва: Наука, 1999.

2. Выготский Л.С. **Мышление и речь.** – Москва: Педагогика, 1982.
3. Маслова В.А. **Лингвокультурология.** – Москва: Академия, 2001.
4. Сафаров Ш. **Психолингвистика asoslari.** – Toshkent, 2008.
5. Mahmudov N. **Til va madaniyat.** – Toshkent: Ma'naviyat, 2012.
6. Rahimov S. **Bilingvizm va tafakkur masalalari.** – Toshkent, 2019.